فصلنامه پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، سال ششم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۵، صص ۵۳-۲۷

DOI: ۱۰.۲۱۸۵۹/priw-۰۶۰۲۰۲

تأثیر بیداری اسلامی بر آینده نظام سیاسی عربستان

اصغر افتخاری [۱]
دانشیار گروه علوم سیاسی دانشگاه امام صادق (ع) (نویسنده مسئول)
احسان نادری [۲]
دانشجوی دکتری مطالعات بین‌الملل دانشگاه جامع امام حسین (ع)

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۳/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۵/۲۱

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

چکیده

قیام مردمی در کشورهای عربی که در سال(۲۰۱۰) از تونس آغاز شد، به سرعت به دیگر کشورهای منطقه غرب آسیا و شمال افریقا سرایت کرد و موج بیداری اسلامی نوین را در جهان عرب رقم زد. بیداری اسلامی، در کشورهای مختلف متناسب با فرهنگ سیاسی هر جامعه ، ساختار حکومتی، اقتصاد سیاسی و موقعیت ژئوپلتیکی آن، سناریوهای متفاوتی را برای کشورها رقم زد و باعث ایجاد تغییر و تحولات سیاسی از جمله انقلاب، اصلاحات، مداخله نظامی خارجی، جنگ داخلی و شورش‌های اجتماعی شد و برخی از کشورها مانند عربستان را در آستانه تغییر قرار داد. بنابراین با توجه به این تغییرات ، سؤال این پژوهش این است که در اثر بیداری اسلامی، سناریوهای محتمل در آینده نظام سیاسی عربستان کدامند ؟ این پژوهش برای دست یافتن به پاسخ، از روش‌های آینده پژوهی (روش دلفی، تجزیه و تحلیل پیش رانها، روش تحلیل تاثیرات متقابل و روش سناریو نویسی) بهره برده است. جامعه آماری شامل سفرا و کارداران وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران در عربستان بوده و حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران انتخاب شده است. حاصل کار شناسایی پنج سناریو است که از میان آنها یک سناریو به دلیل ارزش سازگاری بالا تأیید شد. در این سناریو مشخص شده است که بیداری اسلامی به شکل موثری در مناسبات قدرت عربستان تأثیر خواهد گذاشت و نظام سیاسی عربستان سرنگون خواهد شد.

واژه‌های کلیدی: بیداری اسلامی، نظام سیاسی، عربستان سعودی، سناریو محتمل، آینده پژوهی.

1. eftekhariasg@gmail.com
2. enaderi58@yahoo.com

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

مقدمه

بیداری اسلامی در سال(۲۰۱۰) از تونس آغاز شد و به بسیاری از کشورهای شمال افریقا و غرب آسیا سرایت کرد و خواهان آن بود که خواست و اراده مردم به‌عنوان کانون اصلی شکل‌دهنده معادلات سیاسی کشورها باشد و بر این اساس، ایجاد نظام‌های سیاسی مردم‌سالار در اولویت قرار گیرد. این موضوع چالش‌ها و تهدیداتی بنیادین را متوجه رژیم‌های سیاسی اقتدارگرای ساخت و هر کدام از این رژیم‌ها با توجه به شرایط، توان و انسجام داخلی خود، میزان حمایت‌های خارجی و همچنین پتانسیل‌های جنبش‌های مردمی و بازیگران متعدد داخلی، واکنش‌های متفاوتی را به شرایط جدید نشان دادند. به طوری که در سرنگونی حکومت‌های اقتدارگرا الگوهای مختلفی را شاهد بوده‌ایم. در برخی کشورها مانند تونس و مصر، توانمندی و قدرت جنبش‌های مردمی آن قدر زیاد بود که منجر به سرنگونی رژیم حاکم گردید. در لیبی با توجه به مقابله نظامی حکومت با مردم، اعتراضات و تظاهرات منجر به جنگ داخلی گردید و رژیم سیاسی حاکم با مداخله و حمایت نظامی ناتو ساقط شد و در کشورهایی مانند یمن و بحرین، با حمایت‌های خارجی، جنبش مردمی با مقاومت حکومت‌ها روبرو شد و با طولانی شدن درگیری‌ها، آینده آن در وضعیت نامعلومی قرار گرفت. در این میان، تأثیر بیداری اسلامی در عربستان سعودی از اهمیت فوق العاده ای برخوردار است. قدرت در این سرزمین که به عنوان مهد اسلام می‌باشد، در اختیار خاندانی قرار گرفته که نه تنها قرابتی با اسلام نداشته، بلکه به عنوان عامل استکبار جهانی و نظام سلطه، مقدمات واگرایی جهان اسلام را رقم زده و برای مقابله با بیداری اسلامی، دست به دامان بازیگران خارجی شده است. با این وصف، چنانچه بیداری اسلامی مقدمات فروپاشی و یا تغییر را در عربستان فراهم نماید، در آن صورت بسیاری از معادلات تغییر کرده و شاهد تغییرات گسترده در منطقه غرب آسیا خواهیم بود که پیدایش نظم جدید در منطقه غرب آسیا می‌تواند یکی از موارد آن باشد.

بیان مسأله

قیام مردمی در کشورهای عربی با خود سوزی یک جوان تحصیل کرده دست فروش تونسی، در روز جمعه ۱۷ دسامبر ۲۰۱۰ (۲۷ آذر ۱۳۸۹) آغاز شد و به سرعت رنگ و بوی اعتراضات

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

گسترده به خود گرفت و منجر به سقوط حکومت در تونس شد. این واقعه به سرعت به دیگر کشورهای منطقه غرب آسیا و شمال افریقا سرایت کرد و موج بیداری نوین اسلامی را در جهان عرب رقم زد. بیداری اسلامی، در کشورهای مختلف متناسب با فرهنگ سیاسی هر جامعه، ساختار حکومتی، اقتصاد سیاسی و موقعیت ژئوپلتیکی آن، سناریوهای متفاوتی را برای کشورها رقم زد و باعث ایجاد تغییر و تحولات سیاسی از جمله انقلاب، اصلاحات، مداخله نظامی خارجی، جنگ داخلی و شورش‌های اجتماعی شد. سه روز پس از سقوط رژیم بن علی در تونس، اعتراضات به کشور مصر کشیده شد و در نهایت رژیم مبارک، همزمان با سی و سومین سالگرد پیروزی انقلاب در ایران، سقوط کرد. اعتراضات در لیبی منجر به رویارویی مسلحانه مردم و نیروهای قذافی شد و با دخالت نیروهای ناتو به جنگ داخلی کشیده شد و در نهایت حکومت قذافی سرنگون گردید. موج بیداری اسلامی در یمن، باعث برکناری علی عبد الله صالح ، رئیس جمهور این کشور شد . در بحرین نیز اعتراضات آغاز شد، اما با دخالت نظامیان عربستان و امارات، مانع از سرنگونی حکومت آل خلیفه شد. همچنین این موج بیداری به کشورهای اردن و کویت کشیده شد و مردم در این کشورها با شرکت در تظاهرات، خواستار اصلاحات اساسی و کاهش اختیارات حاکمان خود شدند. در مغرب و الجزایر نیز با برپایی تجمعات مردمی ، تقاضا برای تغییر را تجربه کردند. اما در عربستان اعتراضات پراکنده‌ای در شرق این کشور صورت گرفت که با سرکوب شدید حکومت روبرو شد. بنابراین با توجه به تحولاتی که بیداری اسلامی در بسیاری از کشورهای غرب آسیا و شمال افریقا بر جای گذاشته است، این سؤال طرح می‌شود که در اثر بیداری اسلامی، سناریو محتمل در آینده نظام سیاسی عربستان کدام است؟ این پژوهش برای یافتن پاسخ، تلاش خواهد نمود با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و میدانی و به کار گیری روش‌های تبیینی و آینده پژوهی، به پاسخی واقع بینانه دست پیدا نماید.

سؤال تحقیق:

سناریو محتمل در آینده نظام سیاسی عربستان تحت تأثیر بیداری اسلامی کدام است؟

هدف تحقیق

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامي
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

هدف این پژوهش شناخت سناریو محتمل در آینده نظام سیاسی عربستان تحت تأثیر بیداری اسلامی است. و این به منظور ارائه نقشه راهی برای تصمیم گیرندگان دستگاه‌های امنیت ملی و سیاست خارجی کشور جهت مواجه هر چه بهتر با مسائل و رخدادهای منطقه و مخصوصاً کشور عربستان است.

فرضیات تحقیق

با توجه به اینکه این تحقیق به دنبال بررسی آینده محتمل نظام سیاسی عربستان است، بنابراین با این رویکرد به نظر می‌رسد، سناریو تغییر بنیادی در آینده سیاسی عربستان محتمل باشد. در این سناریو، بیداری اسلامی به شکل موثری در مناسبات قدرت عربستان حضور خواهد داشت و نظام سیاسی عربستان سرنگون خواهد شد.

متغیرهای تحقیق

در این پژوهش، بیداری اسلامی با شاخصه‌های آن به عنوان متغیر مستقل و آینده نظام سیاسی عربستان، به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شده است.

تعریف متغیرها

تعریف بیداری اسلامی

مقام معظم رهبری در اجلاس بین المللی بیداری اسلامی، این واژه را این گونه تعریف می‌کنند که: «مفهوم بیداری اسلامی به معنای یک واقعیت خارجی مشهود و محسوس است که فضا را انباشته و قیام‌ها و انقلاب‌های بزرگی را پدید آورده و مهره‌های خطر ناکی از جبهه‌ی دشمن را ساقط کرده و از صفحه بیرون رانده است».(بیانات مقام معظم رهبری ۱۳۹۰/۶/۲۶) در این پژوهش، منظور از بیداری اسلامی، عواملی است که باعث شکل گیری قیام مردمی و حرکت اجتماعی به شکل آگاهانه در منطقه شمال افریقا و جنوب غرب آسیا شد و منجر به تغییر و دگرگونی در ساختار سیاسی برخی از کشورها گردید.(افتخاری، ۱۳۹۱: ۲۹)

۷-۲- تعریف نظام سیاسی

منظور از نظام سیاسی، ساختار سیاسی با کارویژهای آن است که به وسیله یک قدرت

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامي
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

سیاسی مرکزی اداره می‌شود. ساختار سیاسی، بخشی از نظام سیاسی محسوب می‌شود که شامل موارد زیر است: ۱- قدرت سیاسی ۲- نهادها و سازمان‌های سیاسی ۳- زیر مجموعه‌های نظام سیاسی. در نظام سیاسی عربستان، ساختار سیاسی در خاندان آل سعود خلاصه می‌شود.(نقیب زاده، ۱۳۸۰: ۱٦٥)

نظام سیاسی عربستان

هر نظام سیاسی از ساختار و کارویژه آن به وجود آمده است. مجموعه نهادها، نیروها، مراجع، بازیگران و قواعد بازی سیاسی، ساختار سیاسی را به وجود می‌آورند. منظور از نظام سیاسی، همان ساختار سیاسی فراگیر و پیچیده با کار ویژه آن است که به وسیله یک قدرت سیاسی مرکزی اداره می‌شود.(نقیب زاده، ۱۳۸۰: ۱٦٥) در نظام سیاسی عربستان قدرت در دست آل سعود است. نظام سیاسی در عربستان سعودی، پادشاهی است و حکومت در فرزندان پادشاه بنیان‌گذار(عبدالعزیز بن عبدالرحمن بن فیصل آل سعود) موروثی است. ماهیت ساختار قدرت در این کشور منحصربه‌فرد است و همه چیز در خاندان «آل سعود» خلاصه می‌شود. پادشاه اصلی‌ترین و تعیین‌کننده‌ترین کانون قدرت و عنصر مؤثر ساختار قدرت سیاسی کشور بوده و در رأس ساختار سیاسی قرار دارد. پادشاه، نخست‌وزیر، فرمانده کل قوا، رئیس تشکیلات مجریه، قانون‌گذاری و قضایی این کشور بوده و اختیارات آن بسیار گسترده است.

پادشاه از جریان آل سعود بوده و باید در راستای منافع خاندان آل سعود اقدام نماید. اولین و مؤثرترین گروه قدرتمند در عربستان سعودی را خانواده سلطنتی تشکیل می‌دهد. این خاندان به‌طور مختصر «آل سعود» نام دارد ولی همین عنوان مختصر دارای انشعابات متعددی است. در مجموع و با احتساب شاخه‌های فرعی، آل سعود بیش از بیست هزار نفر را در برمی‌گیرد. این خاندان در چهار خانواده مهم قابل شناسایی است که صاحبان اصلی قدرت در عربستان سعودی هستند و رقابت‌هایی نیز در بین خود دارند.

دولت عربستان مهم‌ترین رکن و عنصر نظام سیاسی است که بر سه قوه استوار می‌باشد؛ قوه مقننه، قوه مجریه و قوه قضائیه. در عین حال پادشاه مرجع تمام این قوا به شمار می‌آید. هیأت وزیران کشور عربستان سعودی که تعداد آن‌ها ٤٠ نفر است از جانب شاه و معمولاً از

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

بین شاهزادگان برگزیده می‌شوند. مجلس وزیران عربستان (مجلس الوزراء السعودی) همان هیأت دولت عربستان سعودی است.(استنسلی، ۱۳۹۳: ٦٢)

نقش آمریکا در حفظ عربستان و مقابله با بیداری اسلامی

دیدار ابن سعود و فرانکلین روزولت روی عرشه ناو جنگی یواس‌اس کوئینسی در دریای سرخ برابر با ١٤ فوریه ١٩٤٥ نقطه آغاز اتحادی راهبردی میان عربستان سعودی و ایالات متحده به شمار می‌آید. آن‌ها منافع مشترک زیادی داشتند که به قیمت نفت و تجارت، مبارزه با شبه نظامیان اسلام‌گرا، ایجاد ثبات در عراق و مهار ایران مربوط می‌شد. عربستان سعودی بزرگترین خریدار جهانی تسلیحات آمریکایی می‌باشد.(میرزائی، ۱۳۹۳: ١٦٣) بیداری اسلامی منافع ملی آمریکا را با تهدید مواجه کرد و آن را با شرایط و تغییرات جدیدی در خاورمیانه مواجه ساخت. قدرت‌های بزرگ از جمله آمریکا با توجه به اهمیت ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک منطقه غرب آسیا، تلاش زیادی برای حضور و تأمین منافع خود در این منطقه به کار بسته‌اند. (کریمی، ١٣٩٤: ١٠٠)

مهم‌ترین دلایل حمایت آمریکا از عربستان و مقابله با بیداری اسلامی را در موارد زیر می‌توان بیان نمود: الف) تأمین امنیت انرژی: تأمین امنیت و تداوم جریان انرژی خاورمیانه به سایر نقاط جهان در زمره منافع حیاتی ایالات متحده در منطقه تعریف شده است و از آنجا که حجم قابل ملاحظ های از نفت جهان از سه آبراه تنگه هرمز، باب المندب و کانال سوئز عبور می‌کند، هرگونه ناآرامی در این حوزه‌های جغرافیایی تأثیر بسزایی در افزایش قیمت نفت خواهد داشت. انقلا بهای منطقه، سبب افزایش قیمت انرژی شد. تحولات انقلابی در کشورهای خاورمیانه و خلیج فارس طبعاً بر نقش و منافع آمریکا نیز تأثیر مستقیم داشته است و رکود اقتصادی آنها را تعمیق بخشید. از سوی دیگر از دست دادن کشورهای متحد نفتی بر اثر تحولات انقلابی فاجعه دیگری است که در درازمدت منافع مستقیم و حیاتی آمریکا را به خطر خواهد انداخت.(کریمی،١٣٩٤: ١١٣)

ب- تأمین امنیت رژیم صهیونیستی: انقلاب‌های منطقه با توجه به ماهیت اسلامی خود تأثیری جدی بر سیاست و موقعیت استراتژیک رژیم صهیونیستی دارند و از آنجا که حمایت از رژیم صهیونیستی جزو منافع حیاتی آمریکا در منطقه است، از این طریق بر سیاست‌های این

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الإسلامي
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

کشور نیز تأثیر داشته است. بیداری اسلامی در منطقه،محیط استراتژیک رژیم صهیونیستی را تغییر داده و مجدداً توجه به مسائل امنیتی در اولویت سیاست‌های این رژیم قرار گرفته است. عربستان یکی از کشورهای تأمین کننده امنیت رژیم صهیونیستی در منطقه غرب آسیا بوده و در اثر بیداری اسلامی با به خطر افتادن موقعیت رژیم آل سعود، امنیت رژیم صهیونیستی نیز به خطر افتاده است.

ج- مذاکرات صلح اعراب و اسرائیل : از دیگر آثار بیداری اسلامی، تحت تأثیر قرار گرفتن مسئله مذاکرات صلح اعراب و رژیم صهیونیستی است.از آنجا که آمریکا عامل پیشرفت سیاست‌های رژیم صهیونیستی در منطقه است، کاهش محبوبیت آمریکا در نتیجه بیداری اسلامی، مستقیماً بر مواضع آمریکا و رژیم صهیونیستی اثرگذار بوده و باعث تضعیف این رژیم شده است.(کریمی، ۱۳۹٤: ۱۱٤)

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامي
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

قلمرو تحقیق(موضوعی، مکانی، زمانی)

این تحقیق از نظر موضوعی به مسأله تأثیر بیداری اسلامی بر آینده نظام سیاسی عربستان می‌پردازد. به لحاظ مکانی، محدوده جغرافیایی غرب آسیا و مخصوصاً کشور عربستان را مورد بررسی قرار خواهد داد و حدود زمانی این پژوهش از سال ۲۰۱۰ (زمان شروع بیداری اسلامی) تا ۲۰۲۵ می‌باشد.

روش‌های جمع آوری اطلاعات

روش‌های گردآوری اطلاعات به دو شکل کتابخانه‌ای و میدانی بوده است. در گام اول، در خصوص جمع آوری اطلاعات مربوط به ادبیات موضوع و پیشینه تحقیق از روش‌های کتابخانه‌ای (کتب، مقالات، پایان نامه‌ها، اخبار، گزارش‌ها، گفتگوها، اسناد، مدارک، سخنرانی‌ها و مصاحبه‌ها استفاده شده و در گام دوم، در خصوص جمع آوری اطلاعات برای تأیید یا رد فرضیه‌های پژوهش از روش نخبگی استفاده شده است. در این مرحله با مراجعه به نخبگان (سفرا و کارداران سفارتخانه ایران در عربستان) و انجام مصاحبه با آنان، اطلاعات اولیه پیرامون متغیرها تکمیل شده است.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

روایی و پایایی

به منظور روایی(اعتبار) و اینکه پرسش نامه طرح شده تا چه اندازه معیارهای مورد نظر را می‌سنجد، از روش CVR استفاده شده است. در این روش، از گروه نخبه خواسته شد تا هریک از سؤالات را بر اساس طیف سه بخشی لیکرت «گویه ضروری است»، «گویه مفید است ولی ضروری نیست» و «گویه ضرورتی ندارد» طبقه بندی کنند. بدین ترتیب برای تک تک سؤالات پرسشنامه ، محاسبه گردید و آن سوالاتی که CVR بالاتر از نمره حدنصاب را کسب کردند، تأیید شدند و در پرسشنامه نهایی مورد استفاده قرار گرفتند و سوالاتی که نمره کمتر از جدول نمرات را کسب کردند از لیست پرسش نامه حذف شدند.

برای محاسبه ضریب پایایی، از روش موازی یا روش آزمون‌های همتا[1] استفاده شده است. برای تأیید پایایی مهم‌ترین متغیرهای استخراج شده از پرسش نامه‌ها، از تکنیک ماتریس اثرات متقاطع استفاده شد. با مقایسه مهم‌ترین متغیرهای شناسایی شده از طریق پرسش نامه‌ها و ماتریس اثرات متقاطع مشخص شد که متغیرهایی که به عنوان متغیرهای کلیدی، از دو طریق مختلف به دست آمدند، یکسان بوده، بنابراین پژوهش از پایایی برخوردار است.

جامعه آماری

کارشناسان و خبرگانی که نظرات آنها در مراحل مختلف این تحقیق دریافت شد، سفرا، کاردران و کارشناسان وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران در کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس و همچنین شمال افریقا می‌باشند. این افراد نسبت به شناخت مسائل کشورهای عربی اطلاعات کافی را داشته و تجربه زندگی در آنجا را دارا بوده و و از نزدیک مسائل مربوط به جامعه و حکومت را لمس کرده‌اند.

حجم نمونه (نمونه آماری)

جهت تعیین حجم نمونه جامعه آماری، از فرمول شارل کوکران استفاده شده است. جامعه آماری شامل ۵۵ نفر بوده که تعداد ٤٨ نفر به عنوان حجم نمونه از طریق فرمول کوکران انتخاب شدند.

1. Equivalence

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامي
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

ویژگی‌های دموگرافیک جامعه نمونه

از شاخص‌های آمار توصیفی برای بررسی ویژگی‌های دموگرافیک پاسخ‌دهندگان استفاده شده است. فراوانی پاسخ‌دهندگان براساس شغل، تحصیلات، جنسیت، سن و مسولیت فعلی مورد بررسی قرار گرفته است.

جدول شماره ۱: جدول دموگرافیک جامعه نمونه

شغل	سفیر		کاردار		کارشناس				
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد			
	۱۱	۲۲/۹۱	۱۷	۳۵/٤۱	۲۰	٤۱/٦٦			
تحصیلات	دکتری		فوق لیسانس		لیسانس				
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد			
	۲۰	٤۱/٦٦	۲۸	۵۸/۳۳	۰	۰			
جنسیت	مرد		زن						
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد					
	٤۸	۱۰۰	۰	۰					
سن	٤۰-۵۰		۵۰-٦۰		٦۰-۷۰				
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد			
	۲۵	۵۲/۰۸	۲۰	٤۱/٦٦	۳	٦/۲۵			
مسولیت فعلی	سفیر		مسولیت در اداره اول خلیج فارس، خاورمیانه و شمال افریقا		مشاور وزیر خارجه		مرتبط با مجلس شورا و خبرگان		سایر
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
	۷	۱٤/۵۸	۱۷	۳۵/٤۱	۸	۱٦/٦٦	۱۰	۲۰/۸۳	٦	۱۲/۰۵

چارچوب نظری

نظریه‌های موجود پیرامون خیزش‌های مردمی، جنبش‌های انقلابی و حرکت بیداری اسلامی و تأثیر آن بر نظام‌های سیاسی، به خودی خود همه ابعاد پدیده مذکور را مورد توجه قرار

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

نمی‌دهند. به عبارت دیگر برای درک ابعاد گوناگون تأثیر جنبش‌های اسلامی بر نظام سیاسی کشور مورد مطالعه، به چارچوب نظری نیازمند هستیم. بررسی تأثیر بیداری اسلامی در نظام سیاسی عربستان و همچنین آینده آن، این پرسش را پیش می‌نهد که در قالب کدام چارچوب نظری می‌توان پاسخی به سؤال پژوهش یافت و روندهای آینده آن را برآورد نمود و سناریوهای محتمل را کشف نمود. با توجه به مطالعات انجام شده و دیدگاه‌های نظری مورد بررسی قرار گرفته و همچنین محیط شناسی صورت گرفته، این پژوهش برای یافتن پاسخی قابل تأیید به پرسش‌های طرح شده، نظریه «زمینه‌های فروپاشی رژیم‌های غیر دموکراتیک و فرایند گذار به دموکراسی» را به عنوان چارچوب نظری مورد توجه قرار داده است.

این نظریه به عوامل فروپاشی حکومت‌های غیر دموکراتیک (اقتدار گرا) می‌پردازد. بر اساس این نظریه، زمینه‌های بحران و فروپاشی رژیم‌های غیر دموکراتیک را می‌توان به دو دسته اصلی بخش کرد: یکی زمینه‌ها و بحران‌های مربوط به دولت و ساختار قدرت دولتی و دوم زمینه‌ها و بحران‌های مربوط به جامعه و نظام اجتماعی. با توجه به چهار پایه اصلی قدرت دولتی یعنی ۱) سلطه، استیلا و اجبار، ۲) ایدئولوژی مشروعیت بخش، ۳) تأمین خدمات و کارکردهای عمومی و ٤) تضمین منافع طبقات مسلط یا نزدیک به قدرت دولتی، چهار بحران در سطح نظام سیاسی به عنوان زمینه‌های درونی فروپاشی به دست می‌آید که عبارتند از ۱) بحران سلطه و استیلا ۲) بحران مشروعیت ۳) بحران کارآمدی ٤) بحران در همبستگی طبقه حاکمه. از سوی دیگر بر اساس مباحث مربوطه به جنبش‌های اجتماعی و انقلابی چهار عامل را در سطح جامعه می‌توان به عنوان زمینه‌های اجتماعی فروپاشی رژیم‌های غیردموکراتیک برشمرد که عبارتند از: ۱) میزان چشم‌گیری از نارضایتی توده‌ای، ۲) سازماندهی به نارضایتی، ۳) ماهیت اجتماعی و رهبری جنبش مقاومت و ٤) ایدئولوژی مقاومت.

بنابراین، فروپاشی رژیم‌های غیر دموکراتیک نتیجه ترکیب هشت عامل (البته به درجات گوناگون) است: (ایدئولوژی مقاومت + رهبری + سازماندهی به نارضایتی + نارضایتی توده‌ای) + (بحران همبستگی + بحران کارآمدی + بحران مشروعیت + بحران سلطه) = فروپاشی رژیم غیر دموکراتیک.(بشیریه، ۱۳۸٤: ٦۱)

فروپاشی رژیم‌های غیر دموکراتیک نتیجه ترکیب عوامل و بحران‌های مربوط به دولت و ساختار سیاسی، بحران‌های مربوط به جامعه و نظام اجتماعی، بحران‌های مربوط به نظام

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

اقتصادی و بحران‌های مربوط به نظام فرهنگی است. همچنین کارآمدی و ابقای این رژیم‌ها بر اساس میزان دستیابی به اهداف کلی حکومت، حل بحران‌ها و اجرای کارویژه‌های عمومی و انجام اصلاحات در دولت و ساختار قدرت دولتی و همچنین اصلاحات در جامعه و نظام اجتماعی، نظام اقتصادی و نظام فرهنگی است.

بر اساس این نظریه‌ها، عوامل تأثیر گذار بیداری اسلامی بر آینده حکومت‌ها، در چهار بعد سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی قابل تقسیم بندی است. احتمال سرنگونی یا بقا هر حکومتی به میزان شناخت و مهار این عوامل جهت مقابله و یا اصلاح سیاست‌های خود بستگی دارد . اگر یک نظام سیاسی ، عوامل بحران زا را شناخت و در سدد اصلاح سیاست‌ها قدم برداشت ، خواهد توانست از بروز ناآرامی‌ها مقابله کرده، و بقای حکومت خود را تضمین نماید. و بر عکس نظام‌های سیاسی که نتوانند با عوامل یاد شده کنار آمده و سیاست‌های اصلاحی را اتخاذ نمایند، در واقع شرایط سرنگونی خود را فراهم نموده‌اند .در این پژوهش از گذر چارچوب نظری، مهم‌ترین عوامل تأثیر گذار در آینده نظام‌های سیاسی مشخص می‌گردد . این عوامل ، شامل عواملی است که برخی از آنها مربوط به دولت و ساختار قدرت دولتی(محیط سیاسی)، برخی مربوط به جامعه و نظام اجتماعی(محیط اجتماعی)، برخی مربوط به نظام اقتصادی(محیط اقتصادی) و برخی هم مربوط نظام فرهنگی (محیط فرهنگی) است.

ابعاد و مؤلفه‌های بیداری اسلامی

با توجه به چارچوب نظری، ابعاد و مؤلفه‌های تأثیرگذار بیداری اسلامی در چهار بعد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، را در موارد زیر می‌توان بیان نمود:

الف- در بعد سیاسی بیداری اسلامی: ۱- بحران مشروعیت حکومت ۲- بحران همبستگی ۳- بحران کارایی حکومت(بحران مملکتداری) ٤- بحران حکومت اقتدارگرایی ٥- بحران جانشینی ٦- بحران ثبات سیاسی(کرم زادی، ۱۳۹٥: ۱۲۰) ۷- عدم چرخش نخبگان ۸- فساد حاکمان (شکوه،۱۳۹۱: ۲۸۹) ۹- گسترش روحیه تجمل پرستی در هیأت حاکمه ۱۰- خلاء آزادی‌های سیاسی(بشیر، ۱۳۹۳: ۲٦) ،۱۱- افزایش زندانیان سیاسی ۱۲- سرکوب و ترور مخالفان ۱۳- پیدایش گروه‌های تأثیرگذار جدید ١٤- فقدان مردم سالاری ١٥- اسلام

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

خواهی مردم ١٦- اسلام ستیزی حکومت ١٧- وابستگی به غرب (اسدی،١٣٩١: ٢٢٦) ١٨- انقلاب اسلامی و شکل گیری محور مقاومت(غیاثیان، ١٣٩٤: ١٣٠) ١٩- جهانی شدن و ٢٠- تحولات فرامنطقه ای از مهم‌ترین مؤلفه‌های است که باعث تغییر در برخی از حکومت‌های عربی شده است.(واعظی ١٣٩٢: ٢٩٧)

ب- در بعد اقتصادی بیداری اسلامی، مؤلفه‌های: ١- دولت رانتیر(میرترابی، ١٣٩١: ٤٣) ٢- فساد مالی گسترده دستگاه حاکم (استنسلی،١٣٩١ : ١٩٩) ٣- شکاف اقتصادی فقیر و غنی (طبیبیان، ١٣٧٨: ٧) ٤- اقتصاد تک محصولی ٥- تورم و رکود اقتصادی ٦- بیکاری(عدم اشتغال) ٧- ناکارآمدی سیاست‌های اقتصادی ٨- بحران اقتصادی(دهشیری، ١٣٩٤: ١٦٠) ٩- عدم وجود شفافیت اقتصادی دولت و ١٠- شکاف میان هزینه‌های نظامی و توسعه اقتصادی و اجتماعی است که باعث شروع اعتراضات مردم شد و در نهایت تغییر حکومت را در برخی کشورها منجر گردید. (شیروی، ١٣٩١: ٣٣٦)

ج- در بعد اجتماعی بیداری اسلامی مؤلفه‌های: ١- بحران آگاهی و دانش (افزایش آگاهی و دانش)(رحمانیان، ١٣٩٤: ٦٩) ٢- توسعه رسانه‌ها (ضیایی‌پور،١٣٩١: ٣١٣) ٣-توسعه انسانی(کریمی،١٣٩٤: ١٠٥) ٤-نقش جوانان ٥-تبعیض و فقدان عدالت اجتماعی(رزمی، ١٣٨٩: ٥٧) ٦- تبعیض اجتماعی زنان (حقوق زنان)(دوست محمدی، ١٣٩١: ٢٦) ٧-تبعیض حکومت در مورد اقلیت‌های مذهبی(ابراهیم، ١٣٨٦: ٥٥) ٨- تبعیض‌های قومی و نژادی ٩- شکاف طبقاتی و ١٠- افزایش سطح توقعات مردم در اثر تعامل با غرب ، بیشترین تأثیر را بر نظام‌های سیاسی بر جای گذاشته است.(امام جمعه زاده، ١٣٩١: ٢٠٥)

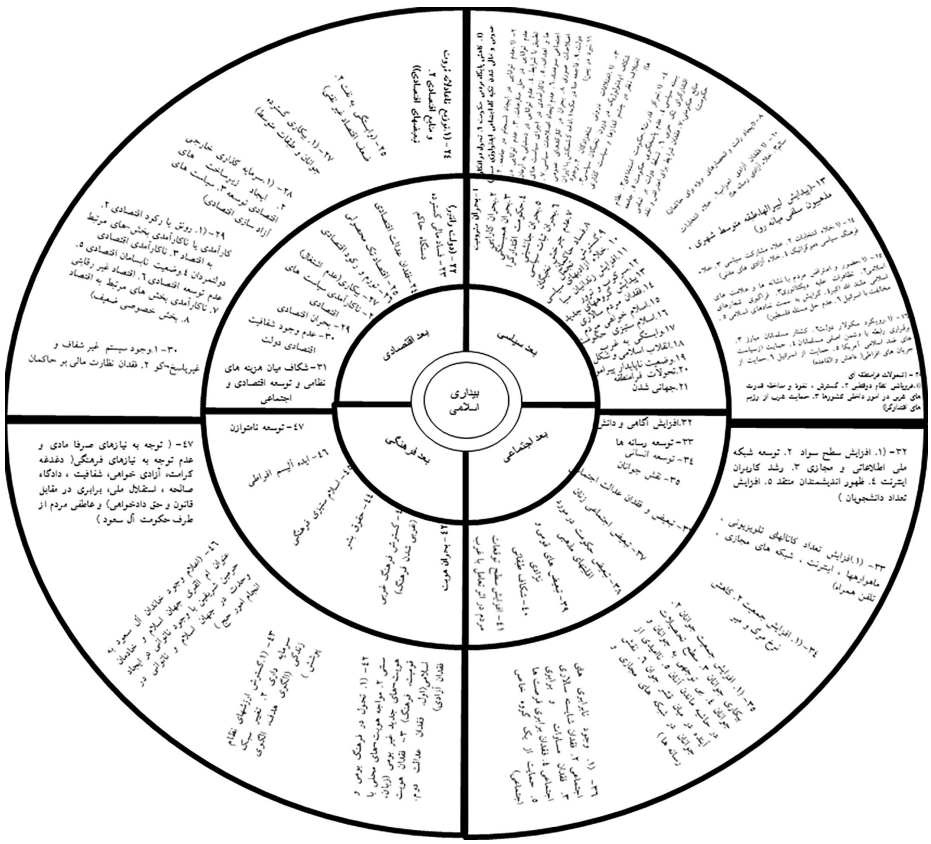
د- در بعد فرهنگی بیداری اسلامی نیز می‌توان به مؤلفه‌های ١- بحران هویت (سمیعی، ١٣٩٤: ١٤) ٢- گسترش فرهنگ غربی (غربی شدن فرهنگ) (گوهری مقدم، ١٣٩١ : ٢٢٦) ٣- حقوق بشر و ٤- اسلام ستیزی فرهنگی اشاره کرد.(حاتمی،١٣٩٠: ٨٠-٨٢)

١۴- مدل مفهومی (استخراج مدل از نظریه)

مدل زیر برای درک، تشریح و پیش بینی رفتارها، بر اساس متغیرها و پارامترهای مورد توجه قرار گرفته در نظریه‌ها، قابل ارائه است. بر اساس این مدل، بخش‌های اصلی از نظریه که به آن متعهد بوده و انتخاب شده، قابل مشاهده است.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

روش تحقیق

در این پژوهش برای رسیدن به پاسخ پرسش، از روش میکس متد[1] استفاده شده است. میکس متد، روشی است ترکیبی که در آن از تکنیک دلفی، سناریو نویسی، تجزیه و تحلیل روندها، تجزیه و تحلیل پیش رانها، به همراه پرسشنامه و ماتریس اثرهای متقاطع استفاده می‌شود. (حاجیانی،۱۳۹۰: ٤٢٤) به دلیل استفاده از روش‌های آینده پژوهی، جهت تعیین مؤلفه‌های بیداری اسلامی با بیشترین تاثیرگذاری بر آینده نظام سیاسی عربستان، لازم است متغیرهای کلیدی شناسایی و استخراج گردد. برای این کار از دو روش پرسشنامه و ماتریس اثرات متقاطع، استفاده شده است.

1. mix metod

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

طراحی پرسش نامه

برای دست یابی به نتایج علمی، لازم است میزان تأثیر و عدم قطعیت مؤلفه‌های شناسایی شده بیداری اسلامی از طریق تکمیل پرسش نامه مشخص گردد. این پرسش نامه که بر اساس مدل مفهومی و با استفاده از چارچوب نظری استخراج و طراحی شده است، عوامل تأثیر گذار بیداری اسلامی در چهار بعد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تقسیم بندی گردیده است. مؤلفه‌ها و شاخص‌های این چهار بعد نیز در پرسش نامه گنجانده شده تا برای پاسخ دهنده، مؤلفه‌ها و شاخص‌ها مشخص باشند. برای تکمیل این پرسش نامه، لازم است کارشناسان به هر سؤال، امتیازی از صفر تا ۱۰ بدهند. امتیاز صفر به معنی بی تأثیر بودن یا وجود نداشتن قطعیت است و طیف اعداد از یک تا ده ، میزان تأثیر یا احتمال وقوع در آینده را از خیلی کم به خیلی زیاد مشخص می‌کند. یعنی هر مقدار از عدد یک به سمت عدد ۱۰ حرکت می‌کنیم بر میزان تأثیر یا عدم قطعیت افزوده می‌گردد.(منظور از قطعیت‌ها، عواملی است که قدرت پیش بینی در مورد آنها زیاد است و منظور از عدم قطعیت‌ها، عواملی است که به دلیل پیچیدگی و ابهام، قدرت پیش بینی در مورد آنها کاهش میابد. افزایش یا کاهش قطعیت در تحلیل عوامل و استخراج آنها و در نهایت در سناریو نویسی تأثیر گذارند)

فرم شماره ۲: فرم پرسشنامه

ردیف	عامل	شاخص											
۱			میزان تأثیر در آینده (نمره اهمیت)	۰	۱	۲	۳	٤	٥	٦	۷	۸	۹	۱۰
			احتمال وقوع در آینده (نمره عدم قطعیت)	۰	۱	۲	۳	٤	٥	٦	۷	۸	۹	۱۰

رتبه بندی متغیرها بر اساس نمره اهمیت و نمره عدم قطعیت با استفاده از پرسشنامه ساختاریافته در این مرحله، پرسش نامه‌ها در بین کارشناسان، به منظور تعیین میزان اهمیت و تعیین عدم قطعیت عوامل تأثیر گذار، توضیع گردید و پس از جمع آوری پرسش نامه‌ها، نمرات داده شده به گزینه‌ها، جمع بندی و استخراج شد و نمرات اهمیت و عدم قطعیت به دست آمد. نمره‌ی نهایی اهمیت و عدم قطعیت هریک از عوامل با استفاده از روش میانگین محاسبه و در جدول زیر نمایش داده شده است.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

جدول شماره ۳ : نمره‌ی نهایی اهمیت و عدم قطعیت

ردیف	عوامل تاثیرگذار	نمره اهمیت	نمره عدم قطعیت	ردیف	عوامل تاثیرگذار	نمره اهمیت	نمره عدم قطعیت
۱	بحران مشروعیت حکومت آل سعود	۵,۹۶	۵,۷٤	۲٤	شکاف اقتصادی فقیر و غنی	٦,۱۳	٦,۵۲
۲	بحران کارایی حکومت آل سعود	٦,۳۹	۵,۵۷	۲۵	اقتصاد تک محصولی	٦,۰۹	٦,۸۳
۳	بحران همبستگی	٦,۱۷	۵,٤۸	۲٦	تورم و رکود اقتصادی	۵,٦۱	۵,۹٦
٤	حکومت اقتدارگرا	٦,۵۷	٦,۵۲	۲۷	بیکاری(عدم اشتغال)	۵,٦۱	٦,۱۷
۵	بحران جانشینی	۷,۲٦	٦,۲٦	۲۸	ناکارآمدی سیاست‌های اقتصادی	۵,۰٤	٤,۸۷
٦	بحران ثبات سیاسی	٦,٤۸	۵,۷۸	۲۹	بحران اقتصادی	۵,۲٦	٤,۸۳
۷	عدم چرخش نخبگان	۵,۲٦	٦,۲٦	۳۰	عدم وجود شفافیت اقتصادی دولت	۵,٦۵	٦,۷۸
۸	گسترش روحیه تجمل پرستی در هیأت حاکمه	٦,۲۲	۷,۰٤	۳۱	شکاف میان هزینه‌های نظامی و توسعه اقتصادی و اجتماعی	۵,۸۷	٦,۳۵
۹	فساد حاکمان	٦,٤۳	۷,۱۳	۳۲	افزایش آگاهی و دانش	۵,۸۷	٦,۲۲
۱۰	خلاء آزادی‌های سیاسی	٦,۳۹	٦,۹٦	۳۳	توسعه رسانه‌ها	۵,٤۳	۵,۵۷
۱۱	افزایش زندانیان سیاسی	٦,۲٦	۷,۰۹	۳٤	توسعه انسانی	۵,٦۱	٦,۰۰
۱۲	سرکوب و ترور مخالفان	٦,۳۵	٦,۱۷	۳۵	نقش جوانان	۵,۸۳	۵,۹۱
۱۳	پیدایش گروه‌های تأثیرگذار جدید	۵,٦۱	۵,۹٦	۳٦	تبعیض و فقدان عدالت اجتماعی	٦,۷۰	٦,٦۵
۱٤	فقدان مردم سالاری	۵,۲۲	٦,۱۳	۳۷	تبعیض اجتماعی زنان (حقوق زنان)	۵,۷٤	٦,٤۸
۱۵	وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان(عراق، یمن)	۵,۲۲	٦,۰٤	۳۸	تبعیض حکومت در مورد اقلیتهای مذهبی	٦,۰۰	٦,٦۱

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

۱۶	اسلام ستیزی حکومت	۵,۲۶	۵,۷۰	۳۹	تبعیض‌های قومی و نژادی	۵,۳۹	۵,۷۰
۱۷	وابستگی به غرب	٦,٤٣	٦,٩٦	٤٠	شکاف طبقاتی	٦,٦١	۷,۰٤
۱۸	انقلاب اسلامی و شکل گیری محور مقاومت	٤,٦١	۳,۰۰	٤١	افزایش سطح توقعات مردم در اثر تعامل با غرب	٦,۰۹	٦,۳۹
۱۹	اسلام خواهی مردم	٦,۳٥	٦,۸۳	٤٢	بحران هویت	٥,۱۳	٥,۲٦
۲۰	تحولات فرامنطقه ای	٦,٤٨	٥,٥۷	٤۳	گسترش فرهنگ غربی (غربی شدن فرهنگ)	٥,٦٥	٦,۲٦
۲۱	جهانی شدن	٥,٤٨	٥,۸۳	٤٤	حقوق بشر	٦,٤٨	٦,۸۳
۲۲	دولت رانتیر	٥,۳۹	٦,٤۳	٤٥	اسلام ستیزی فرهنگی	٦,۰۹	٥,٥۷
۲۳	فساد مالی گسترده دستگاه حاکم	٦,۰۰	٦,٩٦	٤٦			

با جمع بندی امتیازات اهمیت و عدم قطعیت در نهایت ۱۰ متغیر دارای اهمیت و عدم قطعیت بسیار زیاد، ۱۳ متغیر دارای اهمیت و عدم قطعیت زیاد و ۲۲ متغیر دارای اهمیت و عدم قطعیت متوسط ارزیابی شدند. در نهایت متغیرهای با اهمیت و عدم قطعیت بسیار زیاد انتخاب شدند که متغیرهای برگزیده نام گرفتند. در این تحقیق ملاک انتخاب متغیرهای برگزیده، مواردی بود که از نظر نخبگان دارای اهمیت و عدم قطعیت بالایی بودند. جدول زیر ۱۰ متغیر دارای اهمیت و عدم قطعیت بسیار زیاد که از نظر نخبگان شناسایی شده‌اند را نشان می‌دهد:

جدول شماره ۴: مؤلفه‌های دارای بیشترین نمره اهمیت و عدم قطعیت

شماره ردیف	عوامل تاثیرگذار دارای اهمیت و عدم قطعیت بالا	نمره اهمیت	نمره عدم قطعیت
٤٠	شکاف طبقاتی	٦,٦١	۷,۰٤
۹	گسترش روحیه تجمل پرستی در هیأت حاکمه	٦,٤۳	۷,۱۳
٥	بحران جانشینی	۷,۲٦	٦,۲٦
۱۷	وابستگی به غرب	٦,٤۳	٦,٩٦
۱۱	افزایش زندانیان سیاسی	٦,۲٦	۷,۰۹
۳٦	تبعیض و فقدان عدالت اجتماعی	٦,۷۰	٦,٦٥
۱۰	خلاء آزادی‌های سیاسی	٦,۳۹	٦,٩٦

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

٤٤	حقوق بشر	٦,٤٨	٦,٨٣
٨	فساد حاکمان	٦,٢٢	٧,٠٤
١٩	وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان(عراق، یمن)	٦,٣٥	٦,٨٣

رتبه بندی متغیرها بر اساس ماتریس اثرات متقاطع

در این مرحله با استفاده از روش اثرات متقابل ، مشخص می‌شود که کدام یک از مؤلفه‌های بیداری اسلامی تأثیر بیشتری بر آینده نظام سیاسی عربستان دارند و کدام یک بیشتر تأثیرپذیر هستند. در این روش تأثیر هر مؤلفه بر مؤلفه‌های دیگر درجه بندی می‌شود.(حاجیانی، ۱۳۹۱: ۲۸۱) ماتریس تحلیل ساختاری در واقع ماتریسی متقارن است که شناسه‌ی A , B آن مترادف با شناسه‌ی A , B است. هر آرایه از ماتریس تحلیل ساختاری را می‌توان در محوری دو بعدی ترسیم کرد. محور افقی این نمودار دو بعدی، مشخص کننده جمع امتیازهای سطری یک متغیر است. محور عمودی این نمودار، مشخص‌کننده‌ی جمع امتیازهای ستونی یک متغیر است. پس از آماده سازی متغیرها و چینش آن در جدول ماتریس متقاطع، این جدول در اختیار گروه نخبه قرار گرفت تا نسبت به تعیین میزان تاثیرگذاری متغیرها بر همدیگر، نمره دهند. در سؤال از خبرگان، برای شناسایی اثرات متقابل متغیرها و قضاوت در مورد این‌که روند □ تا چه حد بر روند B تأثیر خواهد داشت، با تعیین عددی در مقیاس صفر تا ۳، میزان تاثیرگذاری و تأثیرپذیری عوامل را مشخص کردند. به‌طوری‌که عدد صفر بدون تأثیر، عدد ۱ تأثیر کم، عدد ۲ تأثیر متوسط و عدد ۳ تأثیر زیاد را نشان می‌دهد. برای هر یک از عناصر ستون یک تا ٤٥ ماتریس، ٤٤ بار این سؤال پرسیده شد که آیا متغیر سطر A تاثیری بر متغیرهای هر ستون دارد یا خیر و اگر تأثیر دارد، میزان تأثیر چه اندازه است. بدین ترتیب ماتریس اثرات متقابل با ۱۹۸۰ پرسش کارشناسانه تکمیل شد. پس از تکمیل ماتریس اثرات متقابل، برای محاسبه ماتریس تکمیل شده از منطق نرم افزار میک مک (نرم افزاری تخصصی برای تحلیل ساختاری) استفاده شده است. در نهایت با جمع بندی نظرات نخبگان در پرسشنامه ساختاریافته و خروجی ماتریس اثرات متقاطع، مهم‌ترین متغیرهای کلیدی شناسایی شد.

جدول نمرات متغیرها روی نقشه‌های بصری اثرات مستقیم

بر اساس میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری هر متغیر، مختصات ٤٥ متغیر روی محور

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

مشخص شد. به عبارت دیگر بر اساس تحلیل‌های ماتریس اثرات متقابل که توسط نرم‌افزار انجام شد، جدول زیر به دست آمد:

جدول شماره ۵: جدول نمرات متغیرها در ماتریس اثرات متقاطع

N°	VARIABLE	TOTAL NUMBER OF ROWS	TOTAL NUMBER OF COLUMNS	N°	VARIABLE	TOTAL NUMBER OF ROWS	TOTAL NUMBER OF COL-UMNS
١	bohran-mashroeat-alsood	٩٣	٨٦	٢٤	shekaf-eghtesadi-faghir-gha	٦٣	٦٧
٢	bohran-karaee-alsood	٩٥	٧٤	٢٥	eghtesad- tak-masoli	٢٣	٣٥
٣	bohrn-hambastegi	٦٨	٧٠	٢٦	tavarom-rokod-eghtesadi	٤٦	٤٧
٤	hokomat-eghtedargara	٧١	٦٥	٢٧	bekari-adam-eshteghal	٥٠	٣٣
٥	bihran-janeshini	٨٢	٨٤	٢٨	nakaramadi-seasat-eghtesa	٧٥	٣٢
٦	bohran-sobat-seasi	٧٩	٧٣	٢٩	bohran-eghtesadi	٧٦	٣٦
٧	adam-charkhesh-nokhbeg	٨٥	٦٣	٣٠	adam-shafafiat-eghtesa-di-do	٥٦	٣٤
٨	fesad-hakeman	٧٠	٥٦	٣١	shekaf-mian-hazene-ne-zami-	٥٥	٤٧
٩	gostaresh-tajamolparsti-	٦٧	٤٩	٣٢	afzayesh-agahi-danesh	٨٦	٦٤
١٠	khala-azade-seasi	٦٤	٥٠	٣٣	tose-resaneha	٥١	٦١
١١	afzaeah- zendan-seasi	٤٨	٦٣	٣٤	tose-ensane	٣٨	٤١
١٢	sarkoob-teror-mokhalefan	٦٩	٧٩	٣٥	naghsh-javanan	٦٦	٥٨
١٣	peidayesh- grohaie- tase	٢٥	٤٤	٣٦	tabez-feghdan-edalat-ejtem	٩١	٨٠
١٤	feghdan-marom- salari	٥٤	٤٥	٣٧	tabeez-ejtemaee-zanan-hog	٤١	٨٢
١٥	eslam-khahi-mardom	٤٦	٣٧	٣٨	tabeez hokomt-aghale-at- ma	٥٥	٩٠
١٦	eslam-setizi-hokomat	٥٧	٧٤	٣٩	tabeez-ghomi-nejadi	٤٠	٥٩
١٧	vabastegi - gharb	٥٠	٩٨	٤٠	shekaf-tabaghati	٦٨	٩٠
١٨	engelabeslami- sheklgere	٧٣	٦٥	٤١	afzyesh-tavaghoat-mar-dom-	٤٢	٦٢
١٩	vazeat-napaidare-peyramo	٥٨	٦١	٤٢	bohran-hoviat	٥٤	٥٤
٢٠	tahavolat-fara- mantaghei	٧١	٧١	٤٣	gostarsh-farhng-ghrbi	١٢	٤٠

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

۲۱	jahani-shodan	۳۷	۲۲	٤٤	hoghogh-bashar	٤٦	۵۸
۲۲	dolat-ranti	٦۱	۱۹	٤۵	eslamsetizi-farhangi	۱٤	٦۱
۲۳	fesad-maki-gostarde-dast	٦۸	٦۰				

تحلیل آماری و نرم افزاری ماتریس اثرات متقابل

در این مرحله، برای انجام تحلیل‌های ریاضی و آماری این ماتریس حجیم، از نرم افزار میک مک استفاده می‌شود. در جدول زیر مشخصات کلی ضرایب پر شده ماتریس نمایش داده شده است.

جدول شماره ۶: مشخصات کلی ضرایب ماتریس اثرات متقاطع

شاخص	اندازه ماتریس	تعداد نبود اثر(کد ۰)	تعداد تاثیرات ضعیف(کد ۱)	تعداد تاثیرات متوسط(کد ۲)	تعداد تاثیرات قوی(کد۳)	مجموع	درصد خانه‌های پرشده با غیرصفر
مقدار	٤۵	۵۱۹	٦۲۹	٦۲۱	۲۵٦	۱۵۰٦	%۷٤

متغیرهای دارای بیش‌ترین تأثیرگذاری و تأثیرپذیری[1]

همان‌گونه که شکل‌های بعدی نشان داده شده است، بسته به این که جمع مقادیر ماتریسی در کدام ناحیه‌ی نمودار زیر قرار بگیرند، می‌توان چهار دسته متغیر را شناسایی کرد. نقشه‌ی نوع اثرگذاری برای سناریوهای تأثیر بیداری اسلامی بر آینده عربستان ترسیم شده است.

متغیرهایی که در گوشه سمت راست بالای نمودار قرار می‌گیرند، بیشترین تأثیر پذیری یا وابستگی به دیگر متغیرها و نیز بیشترین تاثیرگذاری را بر متغیرهای دیگر دارند. به این متغیرها، متغیرهای اعتماد گفته می‌شود. این متغیرها در واقع شاخص ناپایداری در یک سیستم هستند زیرا به دلیل وابستگی به متغیرهای دیگر به سرعت تاثیرات را جذب می‌کنند و به دلیل تاثیرگذاری به سرعت تاثیرات را انتقال می‌دهند. به بیان دیگر، سرعت تاثیرگذاری و تأثیرپذیری این متغیرها، سبب می‌شود که قابلیت بالایی برای برهم زدن ناپایداری سیستم داشته باشند.

همان‌طور که نقشه نشان می‌دهد؛ با انجام تحلیل اثرات مستقیم، مشخص می‌شود که متغیرهای ۱- بحران کارایی حکومت آل سعود ۲- تبعیض و فقدان عدالت اجتماعی ۳- بحران مشروعیت حکومت آل سعود٤- بحران جانشینی ۵- افزایش آگاهی و دانش ٦- عدم

1. rely variable

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

چرخش نخبگان ۷- بحران ثبات سیاسی ۸- انقلاب اسلامی و شکل گیری محور مقاومت ۹- حکومت اقتدارگرا ۱۰- بحران همبستگی ۱۱- تحولات فرامنطقه ای ۱۲- فساد مالی گسترده دستگاه حاکم ۱۳- شکاف اقتصادی فقیر و غنی ١٤- وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان(عراق، یمن) ۱۵- سرکوب و ترور مخالفان ١٦- اسلام ستیزی حکومت ۱۷ شکاف طبقاتی ۱۸- تبعیض حکومت در مورد اقلیت‌های مذهبی، ۱۹- گسترش روحیه تجمل پرستی در هیأت حاکمه و ۲۰- خلاء آزادی‌های سیاسی دارای بیش‌ترین تأثیرگذاری و تأثیرپذیری بر آینده عربستان هستند.

تعیین متغیرهای کلیدی

در نهایت و پس از پالایش نهایی خروجی نرم افزار میک مک و پرسشنامه ساختاریافته، شش متغیر به عنوان متغیرهای کلیدی نهایی شناسایی شد. این متغیرها به عنوان متغیرهای اصلی در سناریونویسی در ادامه مورد استفاده قرار خواهند گرفت. این متغیرها شامل موارد زیر می‌باشد: ۱- بحران جانشینی ۲- شکاف طبقاتی ۳- تبعیض و فقدان عدالت اجتماعی ٤- خلاء آزادی‌های سیاسی ۵- گسترش روحیه تجمل پرستی در هیأت حاکمه ٦- وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان(عراق، یمن)

تجزیه وتحلیل داده‌ها

در این بخش با داده‌های به دست آمده ، مقدمات لازم برای تجزیه و تحلیل داده‌ها فراهم گردیده است که در غالب طراحی سناریوها قابل ارائه می‌باشد. در سناریو نویسی باید توجه نمود که چگونه عوامل کلیدی در ارتباط با همدیگر به سناریوهای ممکن و محتمل می‌انجامد. همچنین برخی عوامل کلیدی که با همدیگر ارتباطات تقویت کننده یا تضعیف کننده دارند، وقتی کنار همدیگر قرار بگیرند، سناریوی خاصی را به وجود می‌آورند. این وضعیت با تغییرات اندک در سایر ویژگی‌های هر یک از عوامل کلیدی، به شکل گیری سناریوهای جدیدی می‌انجامد که میزان و تعداد آنها به درجه تغییرات هر یک از عوامل اصلی در آینده بستگی دارد.

پس از انتخاب متغیرهای کلیدی، هر یک از متغیرها به وضعیت‌های مختلف طبقه بندی

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

شدند و این وضعیت‌ها به صورت ماتریسی در اختیار نخبگان قرار گرفت. در این مرحله از نخبگان خواسته شد تا نسبت به حالت‌های مختلف قابل تصور برای هر یک از متغیرها نمره دهند. عوامل کلیدی و وضعیت احتمالی آنها در جدول زیر نمایش داده شده است.(*رنگ سبز نشان دهنده مطلوبیت، رنگ قرمز نشان دهنده نامطلوب بودن و رنگ زرد نشان دهنده حالت میانه است.)

جدول شماره ۷ : جدول متغیرهای کلیدی و وضعیت احتمالی آنها در آینده

نام اختصاری عامل	عامل کلیدی	وضعیت	شرح وضعیت
A	بحران جانشینی	A۱	بحران جانشینی کم خواهد شد
		A۲	بحران جانشینی در همین سطح خواهد ماند
		A۳	بحران جانشینی به شدت افزایش پیدا خواهد کرد
B	شکاف طبقاتی	B۱	شکاف طبقاتی کمرنگ خواهد شد
		B۱	شکاف طبقاتی در همین سطح خواهد ماند
		B۱	شکاف طبقاتی به شدت بیشتر خواهد شد
C	تبعیض و فقدان عدالت اجتماعی	C۱	تبعیض و فقدان عدالت اجتماعی کمتر خواهد شد
		C۲	تبعیض و فقدان عدالت اجتماعی در همین حد خواهد ماند
		C۳	تبعیض و فقدان عدالت اجتماعی به شدت بیشتر خواهد شد
D	خلاء آزادی‌های سیاسی	D۱	آزادی‌های سیاسی بیشتر خواهد شد
		D۲	روند آزادی‌های سیاسی تغییری نخواهد کرد
		D۳	آزادی‌های سیاسی بسیار کمتر خواهد شد
E	گسترش روحیه تجمل پرستی در هیأت حاکمه	E۱	گسترش روحیه تجمل پرستی در هیأت حاکمه کمتر خواهد شد
		E۲	گسترش روحیه تجمل پرستی در هیأت حاکمه تغییری نخواهد کرد
		E۳	گسترش روحیه تجمل پرستی در هیأت حاکمه بیشتر خواهد شد
F	وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان (عراق، یمن)	F۱	وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان (عراق، یمن) رو به آرامی می‌رود
		F۲	وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان (عراق، یمن) تغییری نخواهد کرد
		F۳	وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان (عراق، یمن) به شدت بحرانی‌تر می‌شود

در این جدول، ۱۸ وضعیت محتمل برای ٦ عامل تعریف گردید. وضعیت محتمل برای هر عامل شبیه سایر عوامل بود و طیفی از وضعیت‌های نامطلوب تا مطلوب را پوشش می‌داد. در اینجا با طرح این سؤال که «اگر هر یک از وضعیت‌های ۱۸ گانه اتفاق بیفتد چه تأثیری

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

بر وقوع و یا عدم وقوع سایر وضعیت‌ها خواهد داشت؟» نخبگان به تکمیل پرسشنامه بر اساس سه ویژگی توانمندساز، بی تأثیر و محدودیت ساز اقدام کردند و با درج ارقامی بین ۳ تا ۳- میزان تأثیرگذاری هر کدام از وضعیت‌ها را بر سیستم مشخص کردند.

در این پرسشنامه، وضعیت‌ها می‌توانند تأثیرگذاری منفی را نیز نشان دهند و اعداد پرسشنامه از ۳ تا ۳- متغیر است. سؤال محوری این پرسشنامه این است که اگر وضعیت A۱ از عامل کلیدی A اتفاق بیفتد، چه تأثیری بر وقوع یا عدم وقوع وضعیت B۲ از عامل کلیدی B خواهد داشت که جواب آن به صورت طیفی از اعداد ۳ تا۳- ذکر شده و در نهایت، در نرم افزار مذکور تحلیل می‌شود. در جدول زیر نمرات حالت‌های مختلف نهایی برای هر یک از متغیرهای کلیدی قابل مشاهده است.

جدول شماره ۸ : جدول نمرات حالت‌های مختلف متغیرهای کلیدی

نوع اثر	اثرات تضعیف کننده قوی	اثرات ضعیف کننده متوسط	اثرات تضعیف کننده ضعیف	بدون تأثیر	اثرات تقویت کننده ضعیف	اثرات تقویت کننده متوسط	اثرات تقویت کننده قوی
نمره	۳-	۲-	۱-	۰	۱+	۲+	۳+

با مشخص شدن قضاوت‌های کمی شده خبرگان درباره رابطه حالت‌های مختلف متغیرها با یکدیگر، ماتریس اثرات متقابل آنها شکل می‌گیرد که مبنای تحلیل نرم افزاری برای ساخت سناریوها و اولویت بندی آنهاست.

جدول شماره ۹: ماتریس اثرات متقابل متغیرهای کلیدی

		B			C			D			E			F		
A: بحران جانشيني																
	A1 بحران جانشيني كم خواهد شد				-1	+2	-1	+2	+1	-1	-2	+3	+1	-1	+2	+2	+1	+3	+1
	A2 بحران جانشيني در همين سطح خواهد ماند				-1	-1	+2	-1	+1	+2	-1	+3	+2	-1	+2	+2	-1	+1	+1
	A3 بحران جانشيني به شدت افزايش پيدا خواهد كرد				-2	-1	+3	-2	-2	+2	-2	-2	+3	-1	+1	-1	+1	-1	-1
B: شكاف طبقاتي																
	B1 شكاف طبقاتي كمرنگ خواهد شد	0	+1	+1				+2	+2	-1	0	+1	+2	0	+1	-2	-1	+1	-1
	B2 شكاف طبقاتي در همين سطح خواهد ماند	-1	+1	+1				-2	-1	+2	-2	+1	+2	-2	-1	+2	-1	+1	+2
	B3 شكاف طبقاتي به شدت بيشتر خواهد شد	0	+1	+2				-2	-1	3	-2	-1	+1	0	-1	+1	-2	-1	+1
C: تبعيض و فقدان عدالت اجتماعي																
	C1 تبعيض و فقدان عدالت اجتماعي كمتر خواهد شد	-1	+1	-1	+3	+1	-1				-1	+2	+2	+3	+1	-2	+1	+1	-2
	C2 تبعيض و فقدان عدالت اجتماعي در همين حد خواهد ماند	-1	+1	+1	-2	+1	+2				-1	+1	+1	-1	+1	+2	-2	+1	+1
	C3 تبعيض و فقدان عدالت اجتماعي به شدت بيشتر خواهد شد	-1	+1	+2	-3	+1	+3				-1	-1	+2	-2	+1	+2	-1	+1	+1
D: خلاء آزادي هاي سياسي																
	D1 آزادي هاي سياسي بيشتر خواهد شد	+1	+1	+3	+3	-1	-3	+3	-1	-3				+2	+1	-2	+2	+1	-2
	D2 روند آزادي هاي سياسي تغييري نخواهد كرد	-1	+1	+2	-2	-1	+3	-1	-1	+3				-2	+1	+2	-1	-1	+2
	D3 آزادي هاي سياسي بسيار كمتر خواهد شد	-1	+2	+3	-2	-1	+3	-2	+1	+3				-1	+1	+2	-2	-1	+2
E: گسترش روحيه تجمل پرستي در هيات حاكمه																
	E1 گسترش روحيه تجمل پرستي در هيات حاكمه كمتر خواهد شد	+2	-1	-1	+3	-1	+1	+3	+1	-2	+1	+1	-1				+1	+2	+1
	E2 گسترش روحيه تجمل پرستي در هيات حاكمه تغييري نخواهد كرد	-1	+1	+2	-1	-1	+2	-2	+1	+3	-1	+1	+2				-2	+1	+2
	E3 گسترش روحيه تجمل پرستي در هيات حاكمه بيشتر خواهد شد	-1	-1	+2	-2	-1	+3	-2	+2	+3	-1	+1	+2				-2	+1	+2
F: وضعيت ناپايدار پيرامون عربستان (عراق، يمن)																
	F1 وضعيت ناپايدار پيرامون عربستان (عراق، يمن) رو به آرامي مي رود	-1	+2	+2	-2	+1	+1	+2	+2	-1	+1	+2	-1	-2	+2	+2			
	F2 تغييري نخواهد كرد (وضعيت ناپايدار پيرامون عربستان (عراق، يمن	+1	+2	-2	-1	+1	+2	-1	+2	+2	-2	+1	+2	+1	+2	-1			
	F3 وضعيت ناپايدار پيرامون عربستان (عراق، يمن) به شدت بحراني تر مي شود	-1	+1	+2	-1	+1	+1	-2	+1	+2	-1	+1	+2	+2	+1	-2			
		v			v			v			v			v			v		
Balance:		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الإسلامي
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

داده‌های جمع آوری شده از این مرحله وارد نرم افزار سناریو ویزارد[1] شدند. این نرم افزار برای انجام محاسبات پیچیده سناریونویسی طراحی شده است. برای به دست آوردن سناریوها، کمک ارزشمند این نرم افزار ضروری و حیاتی است. نرم افزار سناریو ویزارد با محاسبات پیچیده و بسیار سنگین، امکان استخراج سناریوها با احتمال قوی، سناریوهای با احتمال ضعیف و سناریوهای با احتمال سازگاری و انطباق بالا را فراهم آورد. نتایج حاصل از به کارگیری سناریو ویزارد در جدول زیرآمده است.

جدول شماره ۱۰: جدول سناریوها

سناریو	سناریو ۱	سناریو ۲	سناریو ۳	سناریو ٤	سناریو ٥
تعداد توصیفگر ناسازگاری	۳	٤	۲	۱	۰
نوع سناریو	سناریو تأیید می‌شود اما سناریو قوی نیست	سناریو رد می‌شود	سناریو تأیید می‌شود اما سناریو قوی نیست	سناریو تأیید می‌شود و سناریو قوی است	سناریو تأیید می‌شود و سناریو قوی است
امتیاز مجموع تاثیرات	۲۱	۲۷	٤٥	٤۹	٤۸

در این تحقیق، عدد ناسازگاری سناریو، ۳ می‌باشد. یعنی سناریوهایی که دارای سه توصیف گر ناسازگار باشند قابل قبول تلقی می‌شوند و کمینه ارزش‌های سازگاری هر سناریو به عنوان ارزش سازگاری کل سناریو انتخاب می‌شود.

1. Scenario wizard

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

نتیجه گیری

جهت شناسایی سناریوهای محتمل آینده نظام سیاسی عربستان، متغیرهای کلیدی با استفاده از تکنیک دلفی، پرسشنامه ساختاریافته، ماتریس اثرهای متقاطع و نرم افزار میک مک[1] به دست آمده و سپس با استفاده از نرم افزار سناریو ویزارد، تعداد ۷۲۹ سناریو مشخص شد . نرم افزار سناریو ویزارد از میان این تعداد سناریو مشخص شده، مواردی که شبیه بودند را حذف نمود و در نهایت تعداد چهار سناریو قابل قبول تعیین شد. در میان چهار سناریو مشخص شده، تعداد سه سناریو به دلیل داشتن توصیفگرهایی با نمره منفی، سناریو ضعیف و با احتمال کم برآورد شدند و یک سناریو نیز به دلیل داشتن نمرات مثبت و بالا به عنوان سناریوهای قوی با احتمال بالا شناسایی شدند. در این سناریو، مؤلفه‌های بیداری اسلامی به شکل جدول شماره ۱۱ و ۱۲ خواهد بود.

جدول شماره ۱۱

ردیف	توصیف گر	حالت توصیف گر	نمره
A	بحران جانشینی	A2 : بحران جانشینی در همین سطح خواهد ماند	-۷
B	شکاف طبقاتی	B3 : شکاف طبقاتی به شدت بیشتر خواهد شد	۱۱
C	تبعیض و فقدان عدالت اجتماعی	C3 : تبعیض و فقدان عدالت اجتماعی به شدت بیشتر خواهد شد	۹
D	خلاء آزادی‌های سیاسی	D3 : آزادی‌های سیاسی بسیار کمتر خواهد شد	۲
E	گسترش روحیه تجمل پرستی در هیأت حاکمه	E2 : گسترش روحیه تجمل پرستی در هیأت حاکمه تغییری نخواهد کرد	۲
F	وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان (عراق، یمن)	F2 : وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان (عراق، یمن) تغییری نخواهد کرد	٦

جدول شماره ۱۲

ردیف	توصیف گر	حالت توصیف گر	نمره
A	بحران جانشینی	A3 : بحران جانشینی به شدت افزایش پیدا خواهد کرد	۷
B	شکاف طبقاتی	B۳ : شکاف طبقاتی به شدت بیشتر خواهد شد	١٤
C	تبعیض و فقدان عدالت اجتماعی	C۳ : تبعیض و فقدان عدالت اجتماعی به شدت بیشتر خواهد شد	۱۲

1. MICMAC

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

D	خلاء آزادی‌های سیاسی	D3 : آزادی‌های سیاسی بسیار کمتر خواهد شد	۷
E	گسترش روحیه تجمل پرستی در هیأت حاکمه	E2 : گسترش روحیه تجمل پرستی در هیأت حاکمه تغییری نخواهد کرد	۰
F	وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان (عراق، یمن)	F2 : وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان (عراق، یمن) به شدت بحرانی‌تر می‌شود	٦

در جدول شماره ۱۱، به دلیل اینکه دارای ۵ توصیف گر سازگار است قابل قبول بوده و تأیید می‌شود.(در جدول ۱۱،یک توصیف گر نمره منفی دارد) همچنین در جدول شماره ۱۲، به دلیل سازگار بودن تمام توصیف گرها، سناریو قوی بوده و تأیید می‌شود. بنابراین چنانچه شرایط جدول شماره ۱۱ یا ۱۲ محقق شود، بیداری اسلامی به شکل موثری در مناسبات قدرت عربستان حضور خواهد داشت و نظام سیاسی عربستان متأثر از امواج بیداری اسلامی خواهد بود و در نهایت این نظام سیاسی سرنگون خواهد شد و با فرضیه اثبات می‌گردد.

بنابراین، چنانچه مؤلفه‌های بیداری اسلامی در یک وضعیت همسو قرار نگیرند و از طرف دیگر نظام سیاسی عربستان، مؤلفه‌های تأثیرگذار را شناخته و در سدد حل بحران‌ها و رفع مؤلفه‌های تأثیرگذار برآید و اصلاحات صورت پذیرد، نظام سیاسی عربستان به سمت ابقا حرکت خواهد کرد. از طرف دیگر، چنانچه مؤلفه‌های بیداری اسلامی در یک وضعیت همسو قرار گیرند و همچنین نظام سیاسی عربستان، مؤلفه‌های تأثیر گذار بیداری اسلامی را نشناسد و در سدد حل بحران‌ها و رفع مؤلفه‌های تأثیر گذار برنیاید و اصلاحات صورت نپذیرد، نظام سیاسی عربستان به سمت فروپاشی و اضمحلال حرکت خواهد کرد.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

منابع

ابراهیم، فؤاد (۱۳۸۷) *شیعیان در جهان عرب مدرن*، ترجمه رضا سیمبر، تهران: دانشگاه امام صادق(ع) و پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

استنسلی، استیو (۱۳۹۲). *جامعه شناسی سیاسی قدرت در عربستان*، ترجمه نبی الله ابراهیمی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

اسدی، علی اکبر (۱۳۹۱). *جنبش‌های مردمی در جهان عرب و تأثیرات آن در عربستان سعودی، کتاب خاورمیانه*، تهران ابرار معاصر.

افتخاری، اصغر (۱۳۹۱). *جامعه شناسی سیاسی بیداری اسلامی در خاورمیانه، بیداری اسلامی در نظر و عمل*، تهران: دانشگاه امام صادق(ع).

امام جمعه زاده، سید جواد، روحانی، حسین (۱۳۹۱). *واکاوی بیداری اسلامی براساس نظریه شالوده شکنی دریدا*، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).

بشیر، حسن، (۱۳۹۳). «بحران سازی رسانه‌ای در مدیریت جریان بیداری اسلامی بحرین»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، سال چهارم، شماره چهارم، صص ۱-۲۸.

بیانات مقام معظم رهبری در اجلاس بین المللی بیداری اسلامی ۱۳۹۰/٦/۲٦

حاتمی، محمد رضا (۱۳۹۰). «تعالی گفتمان انقلاب اسلامی ایران در جنبش‌های بیداری اسلامی»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، سال اول، شماره اول، صص ٦۵-۸۳

حاجیانی، ابراهیم (۱۳۹۱). *مبانی، اصول و روش‌های آینده‌پژوهی*، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).

حمایتیان، احسان (۱۳۹۳). «تأثیر تحولات بیداری اسلامی بر روابط جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، سال چهارم ،شماره دوم، صص ۱۵۱-۱۷۹.

دوست محمدی، احمد (۱۳۹۱). «جایگاه حق رأی مردم در اندیشه وهابی با تاکید بر واکنش عربستان سعودی به بیداری اسلامی در خاورمیانه و شمال افریقا»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، سال دوم، شماره دوم، صص ۵-۳۱.

دهشیری، محمد رضا (۱۳۹٤). «بیداری اسلامی و شکل گیری هندسه جدید خاورمیانه»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، سال پنجم، شماره چهارم، صص ۱۵۷-۱۸۰.

رحمانیان، حسین (۱۳۹٤) *عربستان سعودی*، تهران: وزارت امور خارجه.

رزمی، ماشاءالله (۱۳۸۹) *انقلاب‌های پست اسلامی در خاورمیانه*، تهران.

سمیعی،علیرضا (۱۳۹٤). «ژئوپلیتیک هویت و تأثیر آن بر راهبرد امنیتی ایران و عربستان در بحران یمن»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، سال پنجم، شماره دوم، صص ۱-۲۷.

شکوه، حسن (۱۳۹۱). *درآمدی بر تحولات اقتصاد سیاسی در عربستان سعودی*، تهران: ابرار معاصر

شیروی، علیرضا (۱۳۹۱). *بررسی تحولات تونس بر اساس نظریه بیداری اسلامی*، تهران : دانشگاه امام صادق(ع)

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامي
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]

طبیبیان، محمد (۱۳۷۸) *اقتصاد ایران*، تهران: مؤسسه عالی پژوهش در برنامه‌ریزی و توسعه.
غیاثیان،مریم سادات (۱۳۹٤). «تحلیل گفتمان انتقادی از ایران و شیعه در پایگاه‌های خبری برخط عربستان سعودی»، فـ*صلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، سال پنجم، شماره اول، صص ۱۲۹-۱۵۳.
کرم زادی،مسلم،(۱۳۹۵).«سلفی گرایی جهادی-تکفیری و آینده ثبات سیاسی در منطقه خاورمیانه»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، سال ششم، شماره اول، صص ۱۱۳-۱٤۲.
کریمی،غلامرضا،(۱۳۹٤). «سیاست‌های راهبردی دولت اوباما بعد از تحولات درون سیستمی منطقه خاورمیانه با محوریت انقلاب‌های مردمی ۲۰۱۱»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، سال پنجم، شماره سوم، صص ۹۹-۱۲۷.
گوهری مقدم، ابوذر (۱۳۹۱). *بیداری اسلامی یا انقلاب‌های عربی*، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
میرترابی، سعید (۱۳۹۱). *بیداری اسلامی و اقتصاد سیاسی نفت خاورمیانه*، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
میرزائی، جلال (۱۳۹۳). «تأثیر تحولات بیداری اسلامی برروابط جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، سال چهارم، شماره دوم، صص ۱۵۱-۱۷۹.
نقیب زاده، احمد (۱۳۸۰). *درآمدی بر جامعه شناسی سیاسی*، تهران: سمت.
واعظی، محمود (۱۳۹۲). *بحران‌های سیاس و جنبش‌های اجتماعی در خاورمیانه، نظریه‌ها و روندها*، تهران: وزارت امور خارجه، چاپ دوم.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامي
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

به این مقاله این‌گونه استناد کنید: DOI:۱۰.۲۱۸۵۹/priw-۰۶۰۲۰۲
افتخاری، اصغر؛ نادری، احسان (۱۳۹۵)، «تأثیر بیداری اسلامی بر آینده نظام سیاسی عربستان»، *فصلنامهٔ پژوهشهای سیاسی جهان اسلام*، س٦، ش۲، تابستان ۹۵، صص ۵۳-۲۷.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-10]